

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia Historicolitteraria XII (2012)

Halina Bursztyńska

Uniwersytet Pedagogiczny

Dwadzieścia lat współpracy Instytutu Filologii Polskiej Uniwersytetu Pedagogicznego z Katedrą Filologii Polskiej Państwowego Uniwersytetu w Grodnie (1989–2009)

Wstępne kontakty obecnego Uniwersytetu Pedagogicznego, wcześniej Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie (dalej: WSP) z Państwowym Uniwersytetem im. Janki Kupały w Grodnie (dalej: PUG) miały charakter półprywatny i sięgają 1987 roku. Prof. Halina Bursztyńska, na zaproszenie doc. Mikołaja Mielnikowa, kierownika Katedry Literatury Rosyjskiej i Obcej, wygłosiła otwarty odczyt dla tamtejszej uczelni oraz środowisk grodzieńskiej inteligencji. Odczyt „Romantyzm polski w kontekście zachodnioeuropejskich nurtów filozoficzno-artystycznych” wywołał kontrowersyjny odbiór słuchaczy z uwagi na tematykę, nieprzystającą do obowiązujących w ZSRR kanonów ideowo-artystycznych (wobec sprzeciwu autorki tekst nie został oceniany)¹.

Korzyścią wystąpienia było zaproszenie na sondażową rozmowę z ówczesnym rektorem PUG, prof. Aleksandrem Bodakowym, w sprawie nawiązania kontaktów tamtejszej slawistyki z polonistyką WSP. Sugestia ta została przekazana rektorowi krakowskiej Uczelni.

Projekt urealnienia bezpośredniej międzynarodowej współpracy międzyuczelnianej miał szansę dzięki przemianom, jakie zachodziły w ostatniej dekadzie lat osiemdziesiątych ubiegłego wieku w wewnętrznej i międzynarodowej polityce Związku Radzieckiego oraz państw tzw. bloku socjalistycznego. Na skutek powolnego rozpadu politycznego systemu ZSRR i przekształcania republik radzieckich w odrębne państwa pojawiły się deklaracje „otwartości” wobec inteligencji twórczej, ułatwienia w zagranicznych kontaktach naukowych, zelżenie cenzury, aktywizacja działań związanych z zaczątkiem ruchu odradzania się kulturowych tożsamości narodowościowych, w tym polskiej diaspory w radzieckiej republice białoruskiej, a od 1992 roku w państwie Białoruś.

Jego terytorium zamieszkiwało najliczniejsze skupisko polskiej mniejszości z centrum w obwodzie grodzieńskim. W Grodnie, liczącym na początku lat dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku trzysta czterdzieści tysięcy mieszkańców, około

---

¹ Tekst artykułu został opracowany na podstawie materiałów z prywatnego archiwum Autorki.

30% miało polskie korzenie. Dlatego też miasto to stało się centrum narodowego odrodzenia dzięki utworzeniu w 1988 roku Polskiego Stowarzyszenia Kulturalno-Oświatowego im. Adama Mickiewicza, przekształconego w dwa lata później w Związek Polaków na Białorusi. Zasługi pierwszego prezesa, Tadeusz Gawina, były nieocenione dla stworzenia klimatu sprzyjającego powołaniu w niedalekiej przyszłości polskiej szkoły oraz na jej potrzeby uniwersyteckiej polonistyki. W Grodnie działała również placówka Generalnego Konsulatu Rzeczypospolitej Polskiej. Tu także, przez dziesiątki lat wielorakich zaburzeń historycznych, nie zanikała pamięć o patriotycznych zasługach Elizy Orzeszkowej, obywatelki miasta, jako strażniczki polskości, co zresztą i nadal stanowi swoisty ewenement jej nieprzerwanego patronatu.

W takim klimacie konkretyzował się projekt założenia w Grodnie pierwszej polskiej szkoły. Zapotrzebowaniu na nauczycieli języka polskiego w powstających ośrodkach edukacyjnych i kulturalnych odpowiedział rektor PUG prof. Aleksander Bodakow, osoba życzliwa i sprzyjająca Polakom; zainteresowany partnerstwem z krakowską WSP.

We wstępnej fazie międzyuczelniana współpraca dotyczyła dwóch partnerów: Instytutu Filologii Polskiej WSP oraz Katedry Literatury Rosyjskiej i Obcej (PUG). Współpracę regulowała Umowa zawarta w Krakowie w dniu 8 czerwca 1987 roku na lata 1987–1990, zatwierdzona przez rektorów Uczelni: prof. dra hab. Mieczysława Rozmusa (WSP) oraz prof. dra Aleksandra Bodakowa (PUG). Umowa przedłużana była na kolejne lata i obowiązuje nadal. Jej wiarygodność gwarantowały państwowe dokumenty: Porozumienie między Państwowym Komitetem ZSRR do Spraw Oświaty Narodowej i Ministerstwem Edukacji Narodowej PRL o zasadach bezpośredniej współpracy; Porozumienie o współpracy między Ministerstwem Szkolnictwa Wyższego PRL a Ministerstwem Szkolnictwa Wyższego i Średniego Zawodowego ZSRR na lata 1987–1999. Przedmiot Umowy stanowiły badania naukowe i współpraca w zakresie dydaktyki. Na jej podstawie obie strony redagowały wewnętrzny plan współpracy na każdy kolejny rok akademicki, już bezpośrednio między IFP WSP i Katedrą Filologii Polskiej (dalej: KFP) PUG².

W ramach pierwszego Planu przez stronę polską została zorganizowana w 1988 r. międzynarodowa konferencja naukowa „W świetle Elizy Orzeszkowej”. Uczestniczyła w niej m.in. prof. Swietłana Musijenko. Zarysował się wówczas projekt prowadzenia wykładów z literatury polskiej na PUG. Zostały one zrealizowane w Grodnie w 1988 roku dla studentów i nauczycieli akademickich filologii rosyjskiej w ramach zajęć fakultatywnych ze slawistyki.

Przełomem w charakterze partnerskich związków obu Uczelni była decyzja rektora PUG z czerwca 1989 roku o utworzeniu Katedry Literatury Polskiej. Jej kierownikiem mianowano prof. Musijenko³. Ze strony polskiej, dla celów organizacyjno-koordynacyjnych, powołano na stanowisko pełnomocnika rektora WSP ds. współpracy z PUG prof. Halinę Bursztyńską. Do obowiązków pełnomocnika,

---

² Archiwum Uniwersytetu Pedagogicznego (wcześniej Wyższej Szkoły Pedagogicznej) im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie. Teczka: Grodno (1987–2010). Materiały uzupełniające – prywatne archiwum Autorki.

³ С. Мусиенко, *Кафедре польской филологии – 20 лет*, [w:] *Творчество Адама Мицкевича и современная мировая культура*, ред. С.Ф. Мусиенко, Гродно 2010.

w koordynacji z kierownikiem Katedry w Grodnie, należało opracowanie rocznych programów dwustronnej współpracy, uzgadnianie terminów zajęć i ich tematów, terminów konsultacji naukowych i dydaktycznych, organizowanie konferencji naukowych, wymiany pracowników w ramach prowadzenia badań własnych, a także wakacyjnych praktyk studenckich.

1 września 1989 roku rozpoczęto zajęcia dydaktyczne na nowym kierunku polonistyki. Był to fakt bezprecedensowy i data historyczna. Powstała bowiem pierwsza i jedyna samodzielna Katedra Filologii Polskiej na ogromnych obszarach europejskiego i azjatyckiego terytorium Związku Radzieckiego. Zgodnie z potrzebami dydaktyczno-naukowymi ówczesnego systemu oświatowego limit przyjęć na pierwszy rok studiów wynosił 50 miejsc.

Oficjalna uroczystość otwarcia filologii polskiej w Grodnie nastąpiła 13 listopada 1989 roku. Fakt ten odnotowały środki masowego przekazu, w tym pierwszy moskiewski program telewizji radzieckiej. Sprawozdanie z uroczystości zamieszczono w wileńskim „Czerwonym Sztandarze” (7 XII 1989), podkreślano w nim m.in. inicjującą rolę krakowskiej WSP jako uczelni – „matki” w wyprofilowaniu programów przedmiotów nauczania na grodzieńskiej polonistyce. Z uznaniem odnotowano deklarację prof. Stanisława Burkota, dyrektora IFP, o inicjatywie utworzenia doszkalających kursów wakacyjnych dla nauczycieli polonistów z Białorusi i Ukrainy oraz stażach dydaktycznych dla młodych pracowników PUG. Z zainteresowaniem przyjęto wykłady prof. prof. Stanisława Burkota, Leszka Bednarczuka, Haliny Bursztyńskiej i dra Marka Grynkiewicza o twórczości Kraszewskiego, Orzeszkowej, języku Grodzieńszczyzny i intensywnej metodzie nauczania języka polskiego.

Nauczyciele akademicy IFP od początku przejęli obowiązek prowadzenia wszystkich zajęć dydaktycznych w Grodnie. Były to czasy trudne, a pionierska praca wymagała gotowości do zdecydowanych rozstrzygnięć. Jedynie ogromna wola działania, świadomość pełnienia nieomal misji na rzecz obudzenia polskość na tych terenach, wyjątkowa serdeczność i otwartość gospodarzy oraz przeświadczenie o pozytywnych finalnych efektów współpracy pozwoliły przyjąć wyzwanie.

W pierwszej fazie pracy w Katedrze Filologii Polskiej brakowało wszystkiego począwszy od pomieszczeń do zajęć. Nie było polskojęzycznej literatury naukowej, metodycznej i dzieł literackich, niezbędnych do realizacji procesu dydaktycznego. Szczególnie popularny stał się wówczas słynny „ruchomy księgozbiór” dostarczany do Grodna w plecaku przez prof. Leszka Bednarczuka. Nie inaczej było z literaturą do innych przedmiotów. Nie znano jeszcze kserografu; Katedra nie miała nawet maszyny do pisania, a niekiedy i przebitkowej kalki.

Pierwsze roczniki studentów prezentowały niejednorodny skład narodowościowy, zróżnicowany stopień wiedzy, przejawiały różne motywacje podjęcia studiów. Znajomość polszczyzny, wyniesiona niekiedy z domów, była nikła i z przewagą miejscowej gwary. Studenci narodowości rosyjskiej byli najczęściej jedynie osłuchani z językiem za pośrednictwem pierwszego programu telewizji polskiej. Wreszcie największy mankament stanowił brak miejscowej kadry polonistów. Pracę w Katedrze, poza Swietlaną Musijenko, podjęły trzy asystentki. Wprawdzie posługiwały się one językiem polskim, jednak kierunek wykształcenia (rusycystyka) nie zapewniał kwalifikacji do nauczania przedmiotu na poziomie uniwersyteckim.

Z pomocą pospieszył IFP. W 1990 roku wykładowczyni Katedry otrzymały zaproszenie do udziału w miesięcznej szkole letniej języka polskiego i kultury polskiej. W Krakowie zostały otoczone specjalną opieką; odbywały indywidualne konsultacje dydaktyczne i naukowe z przedmiotów literaturoznawczych, językowych i metodyki nauczania. Wtedy również zespół w składzie: prof. prof. Swietłana Musijenko, Stanisław Burkot, Halina Bursztyńska, Zenon Uryga opracował wstępny program współpracy z Grodnem w ramach istniejącej już Umowy. Program obejmował: 1) wykłady pracowników IFP dla studentów PUG z przedmiotu: współczesny język polski (kurs wstępny) i wykłady z literatury polskiej; 2) wymianę naukową w ramach tematu „Literatura polska. Polsko-białorusko-rosyjskie związki literackie i językowe”; 3) staże naukowe pracowników KFP w IFP; 4) wakacyjne praktyki studenckie na zasadzie dwustronnej wymiany.

Szczególnie pilną kwestią było przygotowanie grodzieńskich studentów do opanowania języka polskiego w takim stopniu, by mogli ze zrozumieniem przyswajać tematykę zajęć prowadzonych przez wykładowców z Polski. Dlatego w latach 1989–1991 priorytetowe miejsce zajął wstępny kurs z gramatyki opisowej i współczesnego języka polskiego. W pierwszym semestrze prowadził je dr Marek Gryniewicz; w kolejnych bezprzykładnie ofiarni, bez reszty zaangażowani w pracę dr Anna Spólnik i prof. Leszek Bednarczuk. Zostali oni służbowo oddelegowani do pracy wyłącznie w Grodnie na trzy semestry. Dla potrzeb dydaktycznych dr Spólnik wraz z Danutą Więskowicz (PUG) opracowały program kursu wstępnego z gramatyki współczesnego języka polskiego, który obowiązuje nadal. W kolejnych latach dr Spólnik poszerzyła zajęcia o leksykologię i gramatykę historyczną.

Na kursowe wykłady z literatury, języka i metodyki poczęli regularnie przybywać pracownicy IFP: prof. prof. Stanisław Burkot, Bolesław Faron, Zenon Uryga, Halina Bursztyńska. W latach późniejszych dołączyli prof. prof. Maria Teresa Lizisowa, Tadeusz Budrewicz, Stanisław Koziara i od 2005 r. Zofia Budrewiczowa. Na krótkich pobytach przebywali prof. Józef Białek, doktorzy Maria Rachwał, Marek Białota, Andrzej Gurbiel, Jerzy Waligóra, Roman Mazurkiewicz, Krzysztof Woźniakowski, Michał Zięba.

W pierwszych pięciu latach istnienia KFP współpraca z Krakowem stanowiła szczególne wsparcie dydaktyczne. Cykliczne pobyty wykładowców nadawały nauczaniu charakter regularny o wysokim stopniu merytorycznego przekazu. Studenci mieli możliwość uczestniczenia w profesjonalnych zajęciach oraz rozwijania aktywności na ćwiczeniach i indywidualnych konsultacjach. To wszystko wspomagało intelektualny rozwój młodzieży.

O pomocy dla młodej kadry w Grodnie myślał perspektywicznie rektor WSP prof. Zenon Uryga. Chodziło o położenie nacisku na dokształcanie na WSP asystentów w takim stopniu, by w przyszłości mogli zasilić grodzieńską polonistykę uniwersytecką jako samodzielni nauczyciele akademicy. Był też zamysł kształcenia grupy studentów z nadaniem stopnia magistra, by po powrocie na Białoruś prezentowali wysokie kwalifikacje w zawodzie nauczyciela języka polskiego.

Potwierdzają to dwa pisma rektora z 1992 roku. Jedno, skierowane do Departamentu Współpracy z Zagranicą przy Ministerstwie Edukacji Narodowej, w sprawie włączenia WSP do programu realizacji porozumienia o współpracy między MEN Rzeczypospolitej Polskiej i Ministerstwem Edukacji Republiki Białorusi.

Propozycja dotyczyła deklaracji rocznych staży dla pracowników Katedry Literatury Polskiej, krótkoterminowych praktyk metodycznych dla studentów i możliwości uzyskania dyplomu dla studentów z Białorusi, kontynuujących studia w WSP na czwartym i piątym roku. Kolejne pismo z 1992 roku było skierowane do prof. Andrzeja Stelmachowskiego, ministra edukacji narodowej o zasilenie funduszy Uczelni, wobec postępującej inflacji, kwotą 70 milionów złotych dla zapewnienia płynności dydaktycznej i badawczej współpracy z Uniwersytetem w Grodnie.

IFP wydatnie wspomagał kształcenie młodej kadry z Grodna poprzez przyjmowanie jej na staże. Roczny staż odbyły dwie osoby, półroczny jedna osoba oraz dwumiesięczny dwie osoby. Nasi językoznawcy, prof. Maria Teresa Lizisowa oraz prof. Tadeusz Szymański, wypromowali dwie doktorantki. Jak dotąd są to jedyne specjalistki na Białorusi z zakresu językoznawstwa. Doktorantka prof. Lizisowej pracuje obecnie na Uniwersytecie Humanistycznym w Moskwie. Z jedną stażystką, wypromowaną przez prof. Musijenko, ściśle współpracował prof. Burkot.

W 1994 roku ukończyli studia pierwsi absolwenci filologii polskiej na Białorusi. Najzdolniejsi, w liczbie ośmiu, zostali zatrudnieni w rodzimej Uczelni. Wśród 508 osób, które uzyskały dyplomy w ciągu 20 lat, wielu stanowi intelektualny potencjał państwa białoruskiego. Sporo z nich zajmuje odpowiedzialne stanowiska, gdzie jest niezbędna znajomość języka polskiego: w placówkach oświatowych, Konsulacie RP, redakcjach, w Polskiej Macierzy Szkolnej, radiu i telewizji, w biurach tłumaczeń i urzędach celnych, w państwowej administracji, między państwowych firmach. Na stopień wykształcenia tych ludzi, na ich zawodową kondycję w znacznej mierze zaważył fakt ukierunkowania przez nauczycieli akademickich WSP (później Akademii Pedagogicznej, a obecnie Uniwersytetu Pedagogicznego) w Krakowie.

Należy podkreślić życzliwą otwartość i zrozumienie dla sprawy współpracy z grodzieńską polonistyką dyrektorów Instytutu Filologii Polskiej w poszczególnych latach: prof. prof. Józefa Białka, Stanisława Burkota, Tadeusza Szymańskiego, Stanisława Koziary i obecnie najmłodszego stażem Piotra Borka, który już w 1996 roku rozpoznawał Grodno jako magister, uczestnik konferencji.

Okres dwu kadencji dyrektorowania prof. Bolesława Faroną, od 2000 roku sprawującego opiekę nad realizacją programu IFP z PUG, charakteryzował się personalnym zdynamiczowaniem wzajemnych kontaktów, z baczniejszym wglądem w dziedzinę dwustronnych dokonań badawczych. Prof. Faron był i jest żyty z polonistycznym środowiskiem grodzieńskim jak większość pracowników IFP. Wyróżniają go wszakże specjalne odniesienia do Grodna. Jest ono dlań nie tylko miejscem zawodowej pracy nauczyciela akademickiego, lecz prywatnie – jako dla obserwatora – swoistą *terra incognita*, czekającą na odkrycie, a zarazem impulsem do osobistego przeżywania. Profesor dał tego dowód w krótkich szkicach „z podróży” (...z podróży, Kraków 2007), gdzie zadziwił oryginalnością obserwacji ludzi, miasta, również Orzeszkowskich Bohatyrowicz i historycznej przeszłości Grodzieńszczyzny.

Rok 1995 zamknął pierwszy etap rozwoju grodzieńskiej polonistyki. Nastały ciężkie czasy na skutek administracyjnych zmian w PUG. Nowy rektor, nieprzychylny polonistyce, zredukował liczbę miejsc na pierwszym roku do 17. Wykonawcze, restrykcyjne decyzje dziekana Wydziału zmierzały do likwidacji Katedry. Zmiany pociągnęły redukcję kilku etatów oraz – ze szkodą dla jakości studiów – drastyczne uszczuplenie kursowych zajęć nauczycieli akademickich z Polski na rzecz wykładów

monograficznych. Jednak Katedra przetrwała i nadal działa dzięki uporowi i determinacji jej kierowniczkii. O niezaprzeczonych zasługach prof. Musijenko dla polonistyki na Białorusi winno się pamiętać.

Wewnętrzne zmiany na PUG doprowadziły też do likwidacji wakacyjnych dwustronnych praktyk studenckich. Trwały one przez trzy lata 1992–1994, przynosząc wymierne korzyści dydaktyczne, poznawcze i towarzyskie dla studentów polskich i białoruskich. Stanowiły one ważne uzupełnienie procesu dydaktycznego w zakresie języka i literatury polskiej dla studentów z Białorusi. Pobyt w Krakowie służył poznawaniu historii i kultury kraju. Wycieczki krajoznawcze pomnażały wiedzę i pobudzały wrażliwość młodzieży. Analogicznie studenci z Krakowa, przyjmowani z prawdziwie słowiańską gościnnością, zapoznawali się z przeszłością i regionalnym folklorem, zwiedzali miejsca związane z życiem polskich pisarzy. Pracowali również użytecznie przy katalogowaniu narastającego księgozbioru Katedry. Sporo wysiłku włożyli w porządkowanie grodzieńskiej nekropolii, dewastowanej przez kilkadziesiąt ostatnich lat. Efektem tego była fotograficzna dokumentacja zabytkowych grobów, prezentowana na wystawie w budynku WSP. Jej autorem był opiekun praktyk mgr Jacek Rozmus. Do atrakcyjności praktyk przyczynili się znakomici opiekunowie, pełna inwencji młodzież asystencka: mgr mgr Marta Karamańska, Maria Sienko, Bogusław Skowronek, Lidia Ippoldt, Renata Dźwigoł.

W roku 1995 zakończyła też pracę prof. Bursztyńska jako pełnomocnik Rektora WSP na skutek rezygnacji na własną prośbę. Przejściowo funkcję tę pełnił dr Antoni Aleksandrowicz. W latach 1996–2008 pełnomocnikiem była prof. Lizisowa, która ze strony polskiej jako jedyna prowadziła w Grodnie regularne wykłady kursowe, a także monograficzne z gramatyki historycznej i historii języka polskiego oraz dialektologii. Opracowała programy do tych przedmiotów. Była też w PUG członkiem, a także przewodniczącą Państwowej Komisji Egzaminacyjnej. W niełatwych warunkach potrafiła stworzyć przyjazną i twórczą atmosferę. Od roku akad. 2008/09 pełnomocnikiem Rektora Uniwersytetu Pedagogicznego jest prof. Elżbieta Rudnicka-Fira.

Istotnym punktem Programu Współpracy jest działalność naukowa, rozwijana nieprzerwanie od dwudziestu lat. Realizacja przebiega w obrębie dwóch ramowych tematów: 1. „Literatura polska. Białorusko-polsko-rosyjskie związki literackie i językowe”; 2. „Słowiańskie języki literatury i kultury: etos w świetle historii i współczesności”. Na obu Uczelniach regularnie odbywały się międzynarodowe konferencje naukowe. Ze strony polskiej, co należy podkreślić, znaczną część referentów stanowiła młodzież: doktoranci i doktorzy, którzy mieli możliwość zaprezentowania warsztatu badawczego na szerszym forum.

Tematyka konferencji, a także odrębnych tomów zbiorowych jako efektów badań własnych, koncentrowała się wokół literatury i języka pogranicza. Wystąpienia grodzieńskie uwzględniały głównie twórczość Adama Mickiewicza, Elizy Orzeszkowej i Zofii Nałkowskiej oraz zjawiska ościennych kultur słowiańskich. Łącznie odbyło się 19 konferencji. Osiem konferencji w IFP poświęcono w głównej mierze kulturze i językowi Wielkiego Księstwa Litewskiego, twórczości Michała Federowskiego, językowi w urzędach, sądach i środowisku miejskim, twórczości Orzeszkowej, problemom metodycznym szkolnych interpretacji dzieł literackich, Europie Słowian. Powstało 19 tomów prac zbiorowych; 8 w Krakowie i 11 w Grodnie. To poważny

wymierny efekt współpracy między Uczelniami w zakresie realizacji wspólnych tematów badawczych.

Dwudziestolecie wzajemnych kontaktów zostało zamknięte powołaniem w Grodnie w październiku 2009 roku nowej międzynarodowej placówki pod nazwą: Naukowo-Dydaktyczne Centrum Koordynacyjne. Międzynarodowy Instytut Adama Mickiewicza. Kierownikiem Centrum mianowano prof. S. Musijenko. Kierunki działania mają się skupiać głównie na badaniach nad twórczością Mickiewicza i wkładem poety w rozwój światowej kultury współczesnej. Do Zarządu Instytutu weszli m.in. profesorowie Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie. Zarazem dwudziestoletnia obustronna współpraca została zakończona rezygnacją prof. Musijenko ze stanowiska kierownika Katedry. Rozpoczął się nowy okres, niesprzyjający białoruskiej polonistyce.

Two decades of cooperation between the Institute of Polish Philology and the Chair of Polish Philology at the State University of Grodno (1989–2009)

Abstract

The study sums up the long-lasting cooperation between the Pedagogical University of Cracow with the University of Grodno. The article is based on the author's own experience as well as on the records of the University in Cracow. The study has a documentary value, especially as it presents the political obstacles which make it impossible for both universities to cooperate fully.